

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ТУРЕЧЧИНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Бевзюк Є.В.

Газдик М.І.

Україна, Ужгород, Закарпатський державний університет

На протяженні останніх років питання євроінтеграції Турції знаходиться в центрі уваги багатьох політиків, політологів, експертів. Дана стаття показує шлях, закономірності та специфіку переходу мусульманської країни до європейських стандартів розвитку.

Перша заявка Туреччини на асоційоване членство в Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС - попередник Євросоюзу) була подана ще 31 липня 1959 року урядом Мендереса. У 1961 і 1962 рр. при уряді Іненю заявку про асоційоване членство подавали знов. Під час переговорів сторони обговорили умови Договору асоціації і у вересні 1963 р. він був підписаний (набрав чинності 1 грудня 1964 р.). Договір визначав цілі асоціації, форму взаємодії між учасниками і основні етапи інтегрування Туреччини в ЄЕС [1].

Цей документ є базовим у турецько-європейському співробітництві, його важливою особливістю є те, що в статті 28 передбачене отримання Туреччиною статусу повноправного члена Співтовариства за час терміну виконання Договору. Цей документ передбачав 3 основні етапи інтеграції країни в Європейський Союз (ЄС).

На першому, підготовчому етапі (1965 - 1969 рр.), передбачалося надання пільг у вигляді тарифних контингентів для низки важливих сільськогосподарських товарів турецького експорту. Зустрічні преференції Туреччина ЄЕС не надавала. Крім того, країні надавалися кредити для будівництва інфраструктурних об'єктів на суму 175 млн. європейських розрахункових одиниць.

Після підписання 23 листопада 1970 р. Додаткового протоколу [2] розпочався другий, перехідний, етап, розрахований на 22 роки. Він передбачав поетапні процеси зниження мита і податків, на імпорт з Європи планувалось ввести знижки і відміну мита у двох напрямках: на товари, що не виробляються в Туреччині (повна ліквідація за 12 років), і на товари, що виробляються в країні (22 роки). У цей період Туреччина повинна була повністю адаптуватися до сільськогосподарської політики ЄЕС, що, в свою чергу, повинно було поступово зняти обмеження на експорт промислових товарів, які виробляються в Туреччині.

На третьому, заключному, етапі планувалося завершити створення Митного союзу (Туреччина повинна була повністю лібералізувати імпорт промислових товарів ЄЕС до кінця 1995 р.), виробити й прийняти регламент міграції турецької робочої сили й

капіталу. Передбачалося, що з 1995 р. Туреччина стане повноправним членом Європейського співтовариства [3].

У 1987 р. Туреччина офіційно подала заявку про повне членство в ЄЕС, яка керівними органами організації практично була проігнорована. Це було викликано низкою причин, а саме: Туреччині вказувалося на недоробки у сфері соціальних і політичних свобод, на ущемлення прав національних меншин, невирішеність кіпрської проблеми і наявність спірних питань з Грецією, що є країною-членом організації, невирішеність „курдського питання”, що фактично переросло у військове протистояння. До того ж Туреччині не вдавалось зупинити постійно зростаючу інфляцію.

Статус кандидата в члени ЄС Туреччина отримала лише у 2000 р. на самміті в Гельсінкі. Вступ в ЄС як повноправного члена вимагає від Туреччини певної трансформації внутрішньої і зовнішньої політики, що в середині країни сприймається неоднозначно. У 2002 р. до влади в Туреччині прийшла Партія справедливості і розвитку (ПСР) [4]. ПСР базується на ісламських політичних принципах, в той же час наполягає на тому, що вона є сучасною політичною проєвропейською силою, яка вважає для себе пріоритетними соціально-політичні питання. До найголовніших програмних цілей ПСР відносить вступ Туреччини до Євросоюзу та інтеграцію у світову економіку.

Завдяки зусиллям ПСР Великі Національні Збори Туреччини у серпні 2002 р. прийняли рішення про внесення змін у Конституцію країни, які відповідали б вимогам ЄС [5]. Одразу ж після перемоги і сформування уряду, ПСР та її лідер Р. Т. Ердоган розгорнули безпрецедентну політичну, дипломатичну та пропагандистську кампанію, спрямовану на те, щоб домогтися на Копенгагенському самміті ЄС прийняття рішення щодо конкретних термінів переговорів стосовно вступу Туреччини до ЄС. При цьому для реалізації своїх цілей нинішнім турецьким керівництвом ефективно використовувалися як особливості сучасного етапу розвитку міжнародних відносин, так й існуючі розходження і суперництво між Євросоюзом та Сполученими Штатами Америки. У той же час Туреччина спиралася на підтримку США для досягнення своєї мети - вступу до ЄС. Необхідною умовою вступу Туреччини до Євросоюзу була відповідність її Копенгагенським політичним критеріям. У жовтні 2004 року Європейська Комісія прийняла рішення про те, що країна відповідає зазначеним критеріям в цілому [6]. Після 2002 р. Туреччина суттєво реформувала Конституцію і законодавство: надала свободи всім етнічним меншинам, заборонила смертну кару, зменшила роль військових в уряді, посилила покарання за використання тортур. Однак

Туреччині вказано на необхідність виконання ще низки вимог ЄС у сфері дотримання індивідуальних свобод і поваги прав людини. У той же час у рішенні Європейської Комісії вказувалося, що під час переговорів з Туреччиною виконавчий орган ЄС може призупинити або зовсім перервати переговори про її вступ, якщо вирішить, що проведення реформ у країні відбувається не належним чином.

17 грудня 2004 р. на зустрічі в Брюсселі голови держав і урядів ЄС прийняли рішення про початок переговорів про вступ Туреччини до ЄС [7]. „Наше бачення відносно Туреччини чітке: ми не збираємось шукати якихось компромісів чи половинчастих угод. Якщо ми розпочинаємо переговори з Туреччиною, то має йтися тільки про повноправне членство”, - заявив президент Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу [8].

Водночас серед країн ЄС є побоювання посилення ісламських тенденцій після прийняття Туреччини до цієї організації. У цьому плані дуже показовим є виступ комісара Єврокомісії Фріца Болкенштейна в Лейденському університеті в Голландії у вересні 2004 р. [9]. Так, він заявив, що прийняття Туреччини в Євросоюз призведе до краху цієї організації, до її ісламізації і фактично перетворить його в Австро-Угорську імперію часів розпаду. Він підкреслив, що, враховуючи демографічну динаміку, ЄС до кінця нинішнього сторіччя ризикує стати продовженням Північної Африки і Близького Сходу [10]. В ЄС є побоювання того, що коли членом організації вперше стане мусульманська держава з майже 65 млн. населення, вона намагатиметься посилити свій вплив, стане фактором влади, її слово буде мати вагу і вона зможе скористатися правом вето при прийнятті рішень. Небажання бачити Туреччини членом ЄС також пояснюється тим, що ця країна вимагатиме щорічних дотацій на суму понад 28 млрд. євро, що ляже важким тягарем на Євросоюз.

Наприкінці червня 2005 р. Європейська Комісія представила проект рамок переговорів про приєднання для Туреччини, які сама ж назвала “жорсткими” [11]. Визнаючи, що “спільною метою” переговорів є членство Туреччини в ЄС, документ визнає, що процес не гарантує цього і все залежатиме від того, чи відповідатиме Туреччина Копенгагенським критеріям. Якщо ні, передбачена можливість приєднання Туреччини до європейських структур “найміцнішими зв’язками”. В разі серйозного та тривалого порушення Туреччиною принципів свободи, демократії, дотримання прав людини та основних свобод, верховенства права, переговори про приєднання можуть бути зупинені [12].

Проте, ці “жорсткі” умови вперше з’явилися ще в грудні 2004 року, коли Європейська Рада вперше визначила, що переговори про приєднання мають

відбуватись на підставі спеціальних “рамок” і детально окреслила ці умови, які зараз були лише відтворені у проекті умов для Туреччини. Так, для того, щоб розпочати переговори 3 жовтня, Туреччина мала ухвалити шість актів законодавства (новий кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси, закони про об'єднання громадян, про апеляційні суди, про виконання покарань, запровадження судової поліції). Це відбулося лише 1 червня 2005 року [13].

Також до 3 жовтня Туреччина мала підписати протокол про розширення угоди про асоціацію з ЄС на 10 нових членів союзу, включно з Кіпром. До того ж, рамкові переговорні умови є лише проектом, який ще має отримати схвалення всіх 25 країн-членів, деякі з яких (Ірландія, Австрія, Люксембург, Кіпр, Франція) вже висловили своє незадоволення. Крім того, останньою перешкодою для членства Туреччини, а можливо й інших країн, може стати та ж Франція. Нещодавно французи змінили Конституцію, і тепер усі наступні приєднання до ЄС мають схвалюватись на всенародному голосуванні [12].

Переговори про приєднання Туреччини до ЄС, які мали розпочатися 3 жовтня, хоч і з запізненням, але розпочалися у ніч на 4 жовтня. Формальних претензій до Анкари ніби не повинно бути. Адже після 2002 р. Туреччина суттєво реформувала Конституцію і законодавство: надала свободи всім етнічним меншинам, заборонила смертну кару, зменшила роль військових в уряді, посилила покарання за використання тортур. У жовтні 2004 року Європейська комісія прийняла рішення, що ця країна відповідає Копенгагенським політичним критеріям у цілому. Тобто основну умову для вступу до Євросоюзу Туреччина виконала [14].

Напередодні зустрічі найгостріше висловив свою позицію канцлер Австрії Вольфганг Шюссель, який заявив, що Туреччина ніколи не буде повноправним членом спільноти і Євросоюзу варто ще раз подумати, чи готовий він до подальшого розширення. Зміну своєї позиції австрійці аргументували тим, що більшість громадян європейських країн виступають проти повноцінного членства Туреччини. І тому, за словами міністра закордонних справ Австрії Урсула Пласника, його країна порушує проблему, яка турбує не тільки австрійців. Міжнародні спостерігачі пояснюють таку різку позицію Австрії її незадоволенням у зв'язку з тим, що Хорватія, яка значно більше відповідає європейським стандартам, може бути прийнята у ЄС після Туреччини.

Шюссель висловив сподівання, що таку позицію підтримає і новий німецький уряд на чолі з Ангелою Меркель. Його надії мають всі шанси справдитися, адже Меркель під час виборчих перегонів дуже чітко висловила свою думку щодо Туреччини. За її

словами, максимум, на що можуть розраховувати турки, - це статус привілейованого партнерства. Погодився з ними і прем'єр-міністр Данії Андерс Фог Расмуссен, заявивши, що початок переговорів 3 жовтня ще зовсім не гарантує Туреччині повне членство. Його слова підтвердили результати вересневого соціологічного опитування у Данії, згідно з яким, 62,8% населення висловилися проти членства Анкари у ЄС. [15].

Але якщо настрої Шюсселя, Меркель та Расмуссена були відомі раніше, то на даний час повністю зрозуміла позиція Франції. Не дивлячись на еківоки Жака Ширака, який після нищівної поразки на референдумі, який особисто ініціював, і поступив цілком демократично, але сподіваючись на інший вердикт французів, є майже твердим прихильником зупинення будь-якого подальшого розширення Європейського Союзу. Один із найбільш вірогідних наступників Ширака Ніколя Саркозі своїх негативних позицій щодо залучення Анкари не приховує.

Причина цього - Кіпр. А точніше, його розподіл на дві частини - грецьку і турецьку, кожна з яких проголосила незалежність. І якщо Турецьку Республіку Північного Кіпру визнала тільки Туреччина, то його грецька частина, так звана Республіка Кіпр, уже визнана всім світом і є повноправним членом ЄС із минулого року. Але офіційна Анкара нізащо не хоче її визнавати. Ця дипломатична війна триває вже не один рік. І сподівання Брюсселю, що турецький уряд визнає грецьку частину Кіпру, поки що залишаються лише сподіваннями.

Не врятувало ситуацію і недавнє підписання Туреччиною протоколу про митний союз із ЄС. Цей договір автоматично поширюється на 10 нових членів, у тому числі й на Кіпр, що де-факто означало б його визнання з турецького боку. Але практично відразу ж турецьке МЗС виступило із заявою, в якій зазначено, що „підписання протоколу у жодному разі не означає визнання Республіки Кіпр”.

Європарламент адекватно відреагував та такі турецькі вибрики - 29 вересня він остаточно відклав на невизначений термін ратифікацію протоколу про митний союз між Туреччиною та ЄС. [16].

„Європейський союз буде „підірваний” і перестане існувати у своєму нинішньому вигляді, якщо 70 млн. турецьких мусульман отримають право стати його частиною. Приєднання Туреччини зруйнує хитку систему й покладе край мріям про повноцінно інтегровану європейську наддержаву. І тоді до кінця нинішнього століття Європа перетвориться на продовження Північної Африки та Близького Сходу”. Це слова з недавньої промови комісара ЄС із питань внутрішнього ринку та податків, голландця Фріца Болькештайна. І хоча Єврокомісія відразу ж заявила, що її колега висловив свою власну думку, це навряд чи змінює їх суть. Адже у них повною мірою відбито всі

страхи й переживання тих представників євробонду, які виступають проти приєднання Туреччини до ЄС. Як, зрештою, і пересічних європейців. Сьогодні зовсім не Кіпр є головною причиною розколу членів Євросоюзу. Кіпрська проблема - це лише зручний привід. Після позачергових виборів 22 липня 2007 року новий уряд повинен наблизити Туреччину до ЄС. Комісар ЄС Оллі Рен заявив, що будуть проводитися переговори про вступ ще по трьом пунктам: відмінити 301-у статтю Кримінального кодексу, яка передбачає покарання за образу турецької нації і держави. Євросоюз бачить в цьому законі обмеження свободи думок; поліпшити становище в області свободи віросповідання, дотримання прав жінок і прав профспілок; і питання армії [17]. Наразі жителі старої Європи ще не готові, вони все ще бояться побачити серед себе подібних представників іншого, неєвропейського світу.

Україні ж слід урахувати досвід Туреччини на шляху до Євросоюзу, тим більше, що багато наших проблем схожі з турецькими. Нашій країні доведеться ще пройти значний шлях для того, щоб відповідати критеріям ЄС, але перші кроки вже зроблено. Але досвід Туреччини переконує: якщо країна має своєю метою членство в ЄС, то, роблячи виважені кроки, вона може досягти своєї мети, зробити так, щоб Європа була зацікавлена в ній. Необхідно також уважно вивчати турецький досвід ефективного використання своїх потенційних геостратегічних, гео економічних, гуманітарних та інших можливостей, особливостей розвитку геополітичної ситуації щодо своєї країни, розробити механізм кваліфікованого інформаційного супроводження своєї політичної лінії у реалізації стратегічних цілей держави, вчитися використовувати свої досягнення у підвищенні свого іміджу і просуванні своїх інтересів, як у Європі, так і в інших регіонах світу. [10].

Підсумовуючи наведене вище, хотілося б відзначити, що довгий час Туреччина була буфером, який відділяє ЄС від проблемних країн, таких як Ірак, Іран, Сирія. Ісламський світ, велетенський і розмаїтий за територією, населенням, запасами надзвичайно важливої стратегічної сировини - нафти, потребує відповідного ставлення до нього. І якщо США є лідером західного світу і може, з певними застереженнями, вести діалог від його імені, то такого лідера в мусульманському світі, на жаль, немає. Але є мусульманська країна із світським правлінням, яка може і повинна стати мостом між західним і мусульманським світом і сприяти початку, а в подальшому і проведенню такого діалогу. І чим більше мусульманських країн підтримає цивілізаційний діалог між Півднем і Північчю, тим безпечнішим буде світ, тим безпечнішим буде еволюційний розвиток людства.

Перелік посилань

1. *Establishing an Association between the European Economic Community and Turkey* // <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/e-ankara.rtf>
2. *Additional Protocol and Financial Protocol* // <http://209.85.135.104/search?q=cache:jpbCLB1qcDwJ:www.ilsa.org/jessup>.
3. Мхитарян Н.І. Шлях Туреччини до Євросоюзу у контексті євроінтеграційних прагнень України // http://www.deltur.cec.eu.int/english/DECISION_No11.doc
4. Куреев Н. Метаморфозы политического ислама // *Азия и Африка сегодня*. – №6. – 2003. – С.17.
5. Куреев Н. Турция: что в багаже у партии власти умеренного ислама? // *Азия и Африка сегодня*. – №4. – 2004. – С. 12.
6. *Recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession – 6 October 2004* // http://ec.europa.eu/enlargement/turkey/key_documents_en.htm
7. *The December 2004 European Council Decision on Turkey: Is it an Historic Turning Point?* // <http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue4/jv8no4a8.html>
8. *Історичне рішення* // *День*. – 2004. – 17 грудня. – С. 3.
9. *Beyond Enlargement Fatigue? The Dutch Debate On Turkish Accession* // <http://www.esiweb.org/index.php?lang.document>
10. *Турция движется в ЕС через супружескую измену: Турция за неделю* // www.regnum.ru.
11. *Commission presents draft framework for accession with Turkey* // http://www.europa-eu-un.org/articles/sv/article_4832_sv.htm
12. *Привілейовані й особливі* // <http://europe.in.ua/index.php?langpolitics>.
13. *Turkey's new penal code touches raw nerves* // <http://www.euractiv.com/en/enlargement/turkey-new-penal-code-touches-raw-nerves>.
14. *Омельченко С. Європейський розкол по турецькій лінії* // <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/567/51464/>
15. *Decision No 1/95 Of The EC-Turkey Association Council* // www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama
16. Віра Ковтиха. Не минуло й сорока років. Чи стане Туреччина членом ЄС? / *День*. – №188. – 19 жовтня 2004.
17. *ЄС закликав Туреччину продовжити демократичні перетворення* // *NEWSru.ua* // *Світ* // 5 червня 2007 р.